

จากสิ่งเหนือธรรมชาติสู่ AI:
ทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับ
มานุษยวิทยาความสูงวัยในสังคมร่วมสมัย
From the Supernatural to AI:
Revisiting Anthropological Knowledge
of Aging in Contemporary Society

นัฐวุฒิ สิงห์กุล (Nattawut Singkul)¹

¹คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร
Faculty of Archaeology, Silpakorn University

E-mail: singkul_n@su.ac.th

(Received: March 18, 2025/

Revised: May 24, 2025/

Accepted: May 29, 2025)

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการชิ้นนี้มุ่งเน้นอธิบายการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ในเชิงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงและการบรรจบกันระหว่างมิติทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุที่มีรากฐานจากชุมชนทางสังคมวัฒนธรรม ยึดโยงกับความเชื่อในมิติทางจิตวิญญาณ กับบริบททางสังคมสมัยใหม่ที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ ที่มีสถานะเสมือนสิ่งเหนือธรรมชาติในโลกสมัยใหม่ที่เป็นผู้ช่วยของมนุษย์ สิ่งเหนือธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนสถานะจากการมีอำนาจควบคุมเหนือมนุษย์ มาสู่ยุคสมัยที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาทในฐานะผู้ช่วย รวมทั้งเข้ามามีอิทธิพลต่อเรื่องชีวิตและสุขภาพของผู้คนมากขึ้น ภายใต้วัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เปิดพื้นที่ในการเรียนรู้และเข้าถึงเทคโนโลยีของผู้สูงอายุ ท่ามกลางข้อถกเถียงสำคัญคือการดูแลผู้สูงอายุโดย AI อาจเป็นการลดทอนสายสัมพันธ์แห่งบรรพชนและความสัมพันธ์ของระบบครอบครัว และเป็นการลดทอนมิติทางจิตวิญญาณและร่างกายของผู้สูงวัยให้กลายเป็นข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์การเสื่อมถอยเพื่อการดูแล ผู้เขียนจึงต้องการทบทวนความรู้เกี่ยวกับมานุษยวิทยาว่าด้วยความสูงวัยเพื่อเผยให้เห็นการเคลื่อนตัวของความคิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติสู่เทคโนโลยี AI ที่เชื่อมโยงกับผู้สูงวัย โดยใช้ตัวอย่างปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมร่วมสมัยทั้งในสังคมไทยและต่างประเทศที่น่าสนใจ

คำสำคัญ: สิ่งเหนือธรรมชาติ, เทคโนโลยี AI, ผู้สูงอายุ

Abstract

This academic article aims to explore the shifting conceptual and theoretical understandings of aging within the context of socio-cultural change. It highlights the convergence between the spiritual dimension of older adults deeply rooted in traditional socio-cultural communities and belief systems—and the modern social context where science and technology, particularly artificial intelligence (AI), play an increasingly prominent role in their daily lives. AI, often perceived as a quasi-supernatural force in the contemporary world, is portrayed as a human assistant, marking a transformation from traditional notions of supernatural power that once controlled human fate, to modern technologies that support and assist. This shift influences perceptions of life and health among the elderly, within a modern culture that encourages technological engagement and access. However, a key point of contention is the role of AI in elder care, which may erode ancestral bonds, family systems, and the spiritual and embodied dimensions of aging. The role of AI in elder care reduces the elderly to data sets used for analyzing decline and planning care. The author seeks to revisit anthropological knowledge of aging to uncover the evolving ideas from supernatural beliefs to AI, using contemporary socio-cultural phenomena in both Thai and global contexts as illustrative examples.

Keywords: Supernatural, AI, Aging

บทนำ (Introduction)

“เทคโนโลยีที่มีบทบาทในด้านการดูแลทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่เพื่อแทนที่การเชื่อมโยงระหว่างกันของมนุษย์ แต่เป็นเครื่องมือช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งและประสบการณ์ ที่เต็มไปด้วยความหมาย” (Elizabeth MacKinlay 2006)

ผู้สูงอายุในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เชื่อมโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างเข้มข้น เช่น ชาวไทดำที่มีความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ โดยใช้ตะล่อห้องหรือห้องผีเรือนที่เป็นศูนย์กลางของบ้าน ที่เชื่อว่าจะช่วยปกป้องรักษาและให้ความร่มเย็นเป็นสุข ผู้อาวุโสสูงสุดของบ้านเป็นผู้ครอบครองและดูแลห้องผี รวมถึงการจัดเตรียมอาหารเพื่อทำพิธีปาดตง (การเซ่นผีบรรพบุรุษด้วยอาหาร 7 วันและ 10 วัน ตามผีที่นับถือว่าเป็นผู้ตัวหรือผีผู้น้อย) และการทำพิธีเสนเรือนเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษ นอกจากนี้ผู้อาวุโสเหล่านี้ยังทำหน้าที่ในทางพิธีกรรมในการเป็นหมอดเสน เป็นมด ในพิธีกรรมในเรื่องสุขภาพและความตายของคนไทดำด้วย (นัฐวุฒิ สิงห์กุล 2563) เช่นเดียวกับคนกะเหรี่ยง เจ้าวัดและแม่ย่าคือผู้อาวุโสของชุมชน ที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ในพิธีกรรมสำคัญของชาวกะเหรี่ยงอย่างเช่นการไหว้เจดีย์ รวมถึงการเป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์สะอาด และเป็นตัวแทนของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น แม่ย่าที่เป็นตัวแทนของแม่ธรณีและเจ้าวัดที่เป็นผู้รับใช้พระพุทธเจ้าศรีอาริยมตไตรย์ เป็นต้น (นัฐวุฒิ สิงห์กุล และ วราภรณ์ มนต์ไตรเวศย์ 2564) ภาพสะท้อนดังกล่าวทำให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างผู้สูงวัยในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อเป็นตัวกลางของปฏิสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นว่าแม้ในช่วงสุดท้ายของชีวิต ผู้สูงอายุสามารถมีบทบาทในการเป็นผู้สอนหรือผู้นำในด้านจิตวิญญาณสำหรับผู้อื่นได้ (MacKinlay 2006) ดังนั้นสิ่งเหนือธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับการดำรงชีวิต ดังเช่นความเจ็บป่วย ความตาย ที่ถูกเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติในการดูแลรักษาสุขภาพกายและจิต ดังเช่นชาวไทดำก็มีความเชื่อเรื่องขวัญ ที่เชื่อมโยงกับพิธีกรรมเสนเรือนเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษหรือพิธีทำปางขวัญเพื่อต่ออายุและให้ร่างกายแข็งแรง หลีกเลี่ยงความเจ็บป่วย (นัฐวุฒิ สิงห์กุล 2563)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม การพัฒนาของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้สร้างความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยีที่สามารถสร้างสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้ และสร้างจินตนาการให้ใกล้เคียงความเป็นจริง การสื่อสารของมนุษย์ในสังคมดั้งเดิมเน้นอยู่บนความเชื่อของสิ่งเหนือธรรมชาติ มิติทางจิตวิญญาณ ในขณะที่สังคมสมัยใหม่ มีการสร้างเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) หรือเรียกสั้น ๆ กันว่า เอไอ (AI) เข้ามาช่วยแก้ปัญหาให้กับมนุษย์ โดยจุดกำเนิดและการพัฒนา AI (Artificial Intelligence) มีจุดเริ่มต้นมาจากความพยายามของมนุษย์ในการสร้างเครื่องจักรหรือระบบที่สามารถเลียนแบบกระบวนการคิดและการตัดสินใจของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้ดีขึ้น ลดภาระงานซ้ำซาก และเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานในหลากหลายสาขา เช่น วิทยาศาสตร์ การแพทย์ อุตสาหกรรม การศึกษา และการบริการ แนวคิดเรื่อง AI เริ่มต้นขึ้นในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 โดยหนึ่งในจุดเปลี่ยนสำคัญคือการประชุม Dartmouth Conference ในปี ค.ศ. 1956 ที่ได้มีการเสนอแนวคิดว่าทุกแง่มุมของการเรียนรู้หรือคุณลักษณะอื่น ๆ ของความฉลาดสามารถอธิบายได้อย่างแม่นยำเพื่อให้สามารถจำลองโดยเครื่องจักรได้ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัยอย่างจริงจังในสาขา AI (Russell and Norvig 2010)

ประวัติศาสตร์แนวคิดของมนุษย์เกี่ยวกับความฉลาดของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ และการสร้างสิ่งที่มีพลังคล้ายมนุษย์ ซึ่งในอดีตมักถูกอธิบายว่าสิ่งเหล่านั้นคือ เทพเจ้า วิญญาณ หรือพลังเหนือธรรมชาติ แต่ในปัจจุบัน แนวคิดเหล่านั้นเริ่มถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ ดังเช่น เทคโนโลยี AI สิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เทพเจ้าหรือวิญญาณในอดีต มักถูกมองว่าเป็นผู้มีสติปัญญา ความรู้ และอำนาจที่มนุษย์เข้าถึงไม่ได้ เช่นเดียวกับที่ AI บางประเภท (โดยเฉพาะแบบ General AI หรือ Superintelligence) ถูกจินตนาการว่าอาจมีความสามารถเหนือมนุษย์ในอนาคต (Bostrom 2014) หรือในอดีตมนุษย์สร้างวัตถุบูชา เครื่องราง หรือเทพเจ้า เพื่ออธิบายสิ่งที่ไม่เข้าใจ ในปัจจุบันการสร้าง AI อาจถูกมองว่าเป็นการสร้างตัวแทนแห่งความรู้ ที่ควบคุมและตัดสินใจแทนมนุษย์ ซึ่งคล้ายกับการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตัดสินใจ (Gunkel 2012) การที่ AI ถูกนำมาใช้ในเรื่องศีลธรรม เช่น การตัดสินใจทางจริยธรรมในการแพทย์หรือกฎหมาย ทำให้เกิดคำถามคล้ายกับการอ้างถึงเจตจำนงของพระเจ้า หรือ กฎแห่งกรรม ซึ่งเดิมเคยเป็นกรอบคำอธิบายเชิงศีลธรรมในวัฒนธรรมต่าง ๆ (Coeckelbergh 2020) สอดคล้องกับนักวิชาการด้าน Posthumanism อย่าง Donna Haraway (1991) มองว่าการพัฒนา AI และไซบอร์ก เป็นการสั่นคลอนแนวคิดเดิมเกี่ยวกับมนุษย์ และเปิดโอกาสให้เราเข้าใจ

สิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ในลักษณะเดียวกับที่สังคมเคยสร้างภูตผีหรือเทพเจ้าขึ้นมา ดังนั้น AI จึงอยู่ในฐานะสิ่งมีชีวิตใหม่ที่เปลี่ยนขอบเขตระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นเช่นเดียวกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติเคยทำ จากข้อมูลเหล่านี้ ในมุมมองของผู้เขียนจึงมองว่านี่คือภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางญาณวิทยาจากสิ่งเหนือธรรมชาติแบบดั้งเดิมสู่สิ่งเหนือธรรมชาติสมัยใหม่ ดังเช่น ปรากฏการณ์ในสังคมที่ผู้สูงอายุมีปฏิสัมพันธ์กับเทคโนโลยีเหล่านี้มากขึ้น ในสถานะที่เป็นเครื่องมือในการใช้ชีวิต ดังเช่น ในญี่ปุ่นที่มีการใช้หุ่นยนต์อย่าง “Pepper” ในการดูแลผู้สูงอายุและสนทนาเกี่ยวกับพุทธศาสนา สามารถนำสวดมนต์หรือแนะนำการทำสมาธิ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถมีการติดต่อทางไกลกับครอบครัว หรือการเข้าถึงการทำสมาธิผ่านแอปพลิเคชันที่สามารถช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกสงบ และมีความรู้สึกเชื่อมโยงกับสิ่งที่สำคัญในชีวิต ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการดูแลผู้สูงอายุไม่ได้จำกัดเพียงแค่การตอบสนองต่อความต้องการทางร่างกายเท่านั้น แต่ยังต้องรองรับความต้องการทางจิตใจและจิตวิญญาณด้วย ในบทความนี้ผู้เขียนตีความว่าการเติบโตทางจิตวิญญาณไม่ใช่ในเชิงศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ในฐานะการมีความหมายในชีวิต ความรู้สึกมีคุณค่า และการเชื่อมโยงกับสิ่งรอบตัว ทั้งมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ที่ AI เข้ามามีบทบาทในการสื่อสาร การกระตุ้น หรือการสร้างกิจวัตรในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ รวมถึงความสามารถในการใช้ชีวิตที่หลากหลายและยืนยาว ดังนั้นจิตวิญญาณในความหมายเชิงมานุษยวิทยา จึงไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องศาสนา แต่เกี่ยวกับความหมายของชีวิต (Meaning-Making) ความผูกพันทางอารมณ์ (Emotional Attachment) และความเป็นส่วนหนึ่งของโลก (Being-In-The-World)

ดังเช่น กรณีศึกษาของการดูแลทางจิตวิญญาณในสถานดูแลผู้สูงอายุที่สร้างพื้นที่สำหรับการฟื้นฟูและเยียวยาทางจิตวิญญาณ เช่น การจัดกลุ่มสวดมนต์หรือการจัดกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นการสะท้อนความคิดด้านจิตวิญญาณจากผู้สูงอายุ (MacKinlay 2006) รวมทั้งการพัฒนาความสัมพันธ์ในชุมชน ที่ช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชน ทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกโดดเดี่ยวและยังคงมีบทบาทในสังคม การเชื่อมโยงกับเทคโนโลยีที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดูแลผู้สูงอายุและการออกแบบระบบการดูแลผู้สูงอายุทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชนต่างๆ ได้

ในปัจจุบัน มีการพัฒนาแพลตฟอร์มแบบบูรณาการที่ใช้ AI เพื่อสนับสนุนการใช้ชีวิตอย่างอิสระของผู้สูงอายุ โดยประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้นำด้านหุ่นยนต์ดูแลผู้สูงอายุ เช่น หุ่นยนต์ Paro (หุ่นยนต์แมวน้ำ) และ Robear (หุ่นยนต์ช่วยยกผู้ป่วย) ในการดูแลผู้สูงอายุกับการตอบสนองทางอารมณ์ ในเกาหลีใต้มีระบบบ้านอัจฉริยะและสวมใส่อุปกรณ์ที่ใช้ AI ตรวจจับอาการผิดปกติ เช่น การล้ม การเคลื่อนไหวผิดปกติ รวมถึง

chatbot พุดคุยเพื่อช่วยลดภาวะซึมเศร้า (Aronsson and Holm 2020) ในประเทศไทย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ (MTEC) สวทช.มีการพัฒนาระบบ “Well-Living Systems” ที่ใช้ AI ตรวจสอบพฤติกรรมผิดปกติ เช่น การหกล้ม ลืมกินยา หรือการเคลื่อนไหวที่น้อยเกินไป เพื่อแจ้งเตือนผู้ดูแลและลดความเสี่ยงจากการอยู่บ้านเพียงลำพังของผู้สูงอายุ (MTEC & HSRI 2567) หรือโครงการหุ่นยนต์ต้นแบบ “ซูโจ” ของคณะวิศวกรรมศาสตร์ และคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นการออกแบบหุ่นยนต์ที่ใช้ AI วิเคราะห์อารมณ์และภาวะจิตใจของผู้สูงอายุ พร้อมโต้ตอบและให้คำปรึกษาเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้า เครียด และปัญหาด้านความจำ (กมลภรณ์ วงศ์ภาติกะเสรีและคณะ 2564) ปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้เห็นการเชื่อมโยงเทคโนโลยีสมัยใหม่กับการดูแลผู้สูงอายุ ที่ไม่ใช่แค่มิติทางด้านร่างกายแต่ยังมีมิติทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณที่มีความแตกต่างจากวิถีชีวิตแบบเดิมที่เน้นในมิติทางจิตใจและจิตวิญญาณมากกว่าการดูแลร่างกาย

การบรรจบกันของ วัฒนธรรม ความเชื่อ และเทคโนโลยี สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่น่าสนใจ โดยเฉพาะกรณีของผู้สูงอายุที่กำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและการเปลี่ยนทางสังคมวัฒนธรรมที่รวดเร็ว เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในชีวิตของผู้สูงอายุมากขึ้น ซึ่งผู้สูงอายุจำเป็นต้องปรับตัว เพราะการดูแลสุขภาพกายและจิตใจ การใช้ชีวิตจะสัมพันธ์กับเทคโนโลยีมากขึ้น ผู้สูงอายุต้องพึ่งพาความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ในการดูแลสุขภาพเจ็บป่วยความตายจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง พร้อมไปกับการยึดโยงกับระบบครอบครัวและเครือญาติในการดูแลสุขภาพ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันมากขึ้น เนื่องจากการอพยพโยกย้ายแรงงานของลูกหลานไปทำงานยังเมืองใหญ่ และทิ้งผู้สูงอายุเอาไว้ในชุมชน ทำให้ไม่สามารถดูแลผู้สูงอายุได้อย่างใกล้ชิด ได้เปิดพื้นที่ให้เทคโนโลยีเหล่านี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของผู้สูงอายุมากขึ้น ที่เป็นมิติทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเกี่ยวกับผู้สูงวัยที่น่าสนใจ ในสภาวะพันวิัยกับภาวะพ่นมนุษย์ที่มาบรรจบกันในสังคมปัจจุบัน

ท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัย หลายประเทศทั่วโลกโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออก เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และจีน รวมถึงประเทศไทย ที่ได้เริ่มต้นหันมาใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) และหุ่นยนต์ในการดูแลผู้สูงอายุ แนวโน้มดังกล่าวถูกมองว่าเป็นทางออกของวิกฤตแรงงานการดูแล (Care Labor Crisis) อย่างไรก็ตาม มิติทางมานุษยวิทยาโดยเฉพาะในเชิงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ โดยกลับตั้งคำถามสำคัญว่า AI กำลังเข้ามา เสริม หรือ ทำลายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในฐานะ

ผู้ดูแลและผู้รับการดูแล? ดังนั้นการนำเสนอของบทความชิ้นนี้จึงมุ่งเน้นที่การทบทวนแนวคิดของการศึกษาผู้สูงอายุในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ภายใต้หัวข้อจากสิ่งเหนือธรรมชาติสู่ AI ที่จะเป็นจุดที่ทำให้เห็นความแตกต่าง และการเชื่อมโยงของแนวความคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบัน บทความนี้เสนอว่า การใช้ AI กับผู้สูงอายุไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี แต่เป็นการเปลี่ยนความหมายของ “การดูแล” และ “ความชราภาพ” ในเชิงวัฒนธรรม

นิยามของผู้สูงอายุ: อัตลักษณ์ที่หลากหลาย

ผู้สูงอายุหมายถึงบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นการกำหนดตามมาตรฐานสากล โดยพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ และบทบาททางสังคมที่เกิดขึ้นตามอายุที่มากขึ้น (WHO 2002) ในขณะที่ประเทศไทย มีพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 (ราชกิจจานุเบกษา 2546) ในมาตรา 3 ระบุว่า ผู้สูงอายุ หมายถึงบุคคลซึ่งมีอายุ ตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และมีสัญชาติไทย (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 2548) ที่สอดคล้องกับนิยามผู้สูงอายุขององค์การสหประชาชาติ ผู้สูงอายุถูกนิยามว่าเป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานในระดับโลกสำหรับการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับประชากรสูงวัย (United Nations 1982) จากนิยามข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุถูกนิยามเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและช่วงอายุที่ผูกโยงอยู่กับเงื่อนไขของการทำงานเป็นสำคัญ ในขณะที่หากเราพิจารณานิยามความเป็นผู้สูงอายุตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เราจะพบว่าในบางสังคม “ผู้สูงอายุ” อาจไม่ได้กำหนดจากอายุที่แน่นอน แต่ขึ้นอยู่กับสถานะทางสังคม เช่น การเกษียณอายุการทำงาน การเปลี่ยนบทบาทในครอบครัว หรือการมีสิทธิรับสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น

ในมุมมองทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา การนิยาม “ผู้สูงอายุ” มีความลึกซึ้งและเชื่อมโยงกับบทบาททางสังคม วัฒนธรรม และสถานะที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงบั้นปลายของชีวิตมากกว่าการกำหนดด้วยตัวเลขอายุเพียงอย่างเดียว นิยามเหล่านี้ยังสะท้อนความหลากหลายของมุมมองเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ทั้งในเชิงอายุที่กำหนดโดยเกณฑ์และเชิงบทบาทสถานภาพในสังคม ดังเช่นนิยามที่บอกว่า ผู้สูงอายุถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่มีสถานภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป เช่น จากผู้ผลิตกลายเป็นผู้พึ่งพิง หรือจากหัวหน้าครอบครัวกลายเป็นที่ปรึกษาและผู้ให้ความรู้ในชุมชน โดยเฉพาะในสังคมดั้งเดิม ผู้สูงอายุมักถูกยกย่องว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญา (Elders) และมีบทบาทในการรักษา

ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่น (Turner 1995) หรือการมองสภาวะของผู้สูงอายุว่าสัมพันธ์กับช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านของชีวิต เช่น การเกษียณอายุ การเปลี่ยนบทบาทในครอบครัว หรือ การเข้าสู่ช่วงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเปราะบางของร่างกายและสุขภาพ (Giddens 1991) รวมถึงบทบาทในทางวัฒนธรรม ดังเช่นบางวัฒนธรรม “ผู้สูงอายุ” ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอายุทางชีวภาพ แต่ขึ้นอยู่กับสถานะที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน เช่น ในชนเผ่าแอฟริกาผู้ที่ถือว่าเป็นผู้สูงอายุต้องเป็นผู้ที่ผ่านพิธีกรรมหรือได้รับบทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณ (Cohen 1994) บทบาทในทางเศรษฐกิจ ดังเช่นในสังคมอุตสาหกรรม ผู้สูงอายุถูกมองในเชิงเศรษฐกิจว่าเป็น “กลุ่มที่เกะเขิน” และมักพึ่งพาาระบบรัฐหรือครอบครัว ในขณะที่ในสังคมชนบทหรือเศรษฐกิจพึ่งพาตนเอง ผู้สูงอายุอาจยังมีบทบาทสำคัญในการผลิต (Phillipson 1998) รวมถึงบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ผ่านประสบการณ์การใช้ชีวิต ผู้สูงอายุเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรุ่น (Intergenerational Relations) โดยทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดทั้งความรู้ ประสบการณ์ และวัฒนธรรม (Bengtson 2003)

ข้อสังเกตในเชิงวิชาการพบว่าในมุมมองทางมานุษยวิทยา การนิยามผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับบริบททางวัฒนธรรมและประเพณี ในขณะที่ทางสังคมวิทยา การนิยามจะเน้นที่โครงสร้างและบทบาทของผู้สูงอายุในระบบสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ดังนั้นนิยามของผู้สูงอายุในมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่ตัวเลขอายุ แต่เน้นที่บทบาท สถานภาพ ความสัมพันธ์ และความหมายที่ผู้สูงอายุมีในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เฉพาะอันหลากหลาย

ความชราภาพในมิติวัฒนธรรม

มุมมองท้าทายต่อผู้สูงอายุท่ามกลางวัฒนธรรมเทคโนโลยี

นิยามดั้งเดิมของความชราภาพ หรือ Aging คือการเสื่อมลงและการสูญเสียจากภาวะของการเปลี่ยนแปลงและการเพิ่มขึ้นของอายุ (Rose 2009; Flatt 2012) ภายใต้อิทธิพลของนักชีววิวัฒนาการ (Evolutionary Biologist) ที่นิยามความชราภาพคือ ร่างกายที่แก่เฒ่า คือสิ่งที่ถูกประกอบสร้างเช่นเดียวกับปัญหาทางสังคมที่ซึ่งสังคมสามารถแก้ไขโดยวิธีการจัดการเชิงชีวการแพทย์ (Talarisky 1998) ภายใต้มุมมองทางการแพทย์ได้สร้างรูปแบบทางการแพทย์เกี่ยวกับความชราภาพ (The Medical Model of Aging) ผ่านการทำให้ความชราภาพเป็นเรื่องของพยาธิวิทยา (Pathological) ที่นำไปสู่กระบวนการต้องการทางการแพทย์ (Medication) และการรักษาทางการแพทย์ (Medical Treatment) ที่มีความต้องการการดูแลที่เฉพาะ (Cohen 1994) ผู้เขียนมองว่าความคิด

เหล่านี้เน้นย้ำว่าความชราภาพเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างและถูกทำให้กลายเป็นประเด็นปัญหา ซึ่งควรจะต้องใช้มิติทางวัฒนธรรมเข้ามาอธิบายหรือทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนดังกล่าว

โดย Lawrence Cohen (1994) ใช้คำว่าภาษาของวิกฤตการณ์ (Language of Crisis) โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้ตัวเลขทางสถิติเป็นตัวชี้วัดการพึ่งพาและความเป็นภาระในทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งประเด็นทางสุขภาพที่เชื่อมโยงกับการคาดคะเนทางประชากรและระบาดวิทยาในการตัดสินใจเชิงนโยบายด้านสุขภาพ และนโยบายการให้ความช่วยเหลือด้านสวัสดิการการกับกลุ่มประชากรสูงอายุความเป็นผู้สูงอายุถูกมองว่าเป็นเช่นเดียวกับความเป็นอื่น (Others) ความชราภาพถูกทำให้เป็นชายขอบ (Marginal) และไร้ตัวตนในทางสังคม (Socially Invisible) และไร้คุณค่าทางสังคม กลายเป็นความน่าเกลียดและเป็นความไม่สมบูรณ์ของร่างกาย (Young 1990)

ในทางตรงกันข้าม นัฐวุฒิ สิงห์กุล (2563) ทำการศึกษาชุมชนไทดำในอำเภอดอนตูมและอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม พบว่าผู้สูงอายุมีบทบาทในพิธีกรรมของไทยดำตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะการเป็นหมอเสนา เป็นมด เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความตาย โดยเน้นว่าถ้าผู้สูงอายุเปรียบเหมือนพิพิภภัณฑ์หรือห้องสมุดที่มีชีวิต ให้ผู้สนใจได้สืบค้น ได้ศึกษาและเรียนรู้ ทำให้เกิดความงอกงามทางปัญญา ความชราภาพจึงไม่ใช่ความสิ้นสุดหรือการเสื่อมของร่างกาย ผู้สูงอายุบางคนยังมีความรู้สึกถึงความเปราะบางเมื่อได้ประกอบพิธีกรรมหรือทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สะท้อนประสบการณ์ชีวิตและพลังวัยหนุ่มสาวในอดีตที่เข้ามาเติมเต็มความจริงของความชราภาพในปัจจุบัน อีกทั้งยังสร้างพลังให้กับร่างที่ชราภาพที่เชื่อมโยงกับการเดินทางที่ไม่สิ้นสุดแม้ในโลกหลังความตาย ดังนั้นนิยามความหมายของความชราจึงไม่ผูกติดกับมิติของเวลาหรืออายุ แต่เชื่อมโยงกับความรู้สึกของตัวเองว่ายังหนุ่มสาวหรือยังอ่อนเยาว์ (Feeling Young) หรือรู้สึกว่าตัวเองยังไม่แก่ (Kaufman 1986)

ในชุมชนไทดำผู้อาวุโสมักทำหน้าที่ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่นการเป็นมดและหมอเสนา ได้ทำให้ผู้อาวุโสเหล่านี้รู้สึกว่าตัวเองเป็นหนุ่มเป็นสาว มีพลังบางอย่างที่ทำให้มีกำลังวังชาและแข็งแรงขึ้นมาทันที ทั้งนี้เสียงที่ดังกังวานเวลาอ่านและท่องบทสวดภาษาไทยดำในพิธีกรรม ความอดทนในการทำพิธีกรรมหลายชั่วโมงอย่างไม่เหน็ดเหนื่อย พร้อมกับ คำทักทายของผู้ร่วมงานที่ว่าพวกท่านมีสง่าราศี ดูดีและอ่อนเยาว์ ทำให้ผู้อาวุโสเหล่านี้มีพลังกาย พลังใจและเป็นคนที่มียุทธศาสตร์สำคัญสำหรับชุมชนไทดำ (นัฐวุฒิ สิงห์กุล 2563) สิ่งเหล่านี้ทำให้ต้องกลับมาทบทวนนิยามใหม่สำหรับผู้สูงอายุที่เชื่อมโยงกับโอกาส การเติบโตและช่วงเวลาของการเรียนรู้ใหม่ ๆ ในช่วงเวลาบั้นปลายชีวิต

บริบททางวัฒนธรรมของคนตะวันออกที่ยึดโยงกับระบบสังคมวัฒนธรรม ความเป็นครอบครัวและเครือญาติ การใช้ชีวิตของผู้สูงอายุยึดโยงกับการเติบโตภายใน และเชื่อมโยงบ่มิติดทางพิธีกรรมและจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงบ่มิติดชีวิตของผู้สูงอายุ ดังเช่น งานของ Jason Danely (2014) ได้สำรวจประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศญี่ปุ่น เกี่ยวกับการสูญเสีย (Loss) ทั้งในแง่ของการเสียชีวิต การเปลี่ยนแปลงบทบาทในครอบครัว และสังคม และการสูญเสียสุขภาพ โดยย้ำว่าความสูญเสียในวัยชราสามารถเป็นโอกาส ในการพัฒนาจิตวิญญาณและความเข้าใจในชีวิต ที่ทำให้ผู้สูงอายุเรียนรู้ที่จะจัดการกับ ความสูญเสีย และการเปลี่ยนแปลงของชีวิต เช่น การเกษียณ การแยกตัวจากครอบครัว และการลดบทบาทในสังคม เพื่อสร้างอัตลักษณ์ความหมายใหม่ให้กับชีวิตตัวเองผ่าน การสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในชีวิต เช่น การมีส่วนร่วมในชุมชน การปฏิบัติทางศาสนา การสวดมนต์ การดูแลหลุมศพ การทำบุญ และการเดินรำ ภายใต้แนวคิดเรื่อง “อิคิไก” (Ikigai) หรือ “เหตุผลในการมีชีวิตอยู่” ที่ช่วยให้ผู้สูงอายุญี่ปุ่นสามารถมองเห็นความหมาย ในชีวิต โดย Danely ชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุในญี่ปุ่นยังคงทำหน้าที่สำคัญในครอบครัว ในการส่งผ่านความรู้ วัฒนธรรมหรือคุณค่าทางจิตวิญญาณระหว่างรุ่น ในฐานะผู้สูงอายุ ที่ยังคงคุณค่า เช่น การให้คำปรึกษาการดูแลเลี้ยงดูลูกหลาน การถ่ายทอดสูตรอาหาร การสอนวัฒนธรรมดั้งเดิมผ่านการเล่านิทาน การทอผ้า และการพับกระดาษโอริกามิ เป็นต้น (Danely 2014)

เช่นเดียวกับหลายวัฒนธรรมในเอเชีย ความแก่หรือความชราไม่ได้ถูกมองว่า เป็นความเลื่อม หากแต่เป็นช่วงชีวิตที่เปี่ยมไปด้วยความหมาย ความมีจริยธรรม และมีบารมีทางศีลธรรม (Moral Authority) ความสัมพันธ์ระหว่างลูกหลานกับผู้สูงอายุจึงเป็น สิ่งที่ถูกสั่งสมผ่านการดูแล การรับฟัง และการอยู่ร่วมกัน เมื่อสายสัมพันธ์นี้ถูกตัดขาด หรือขาดการเชื่อมต่อดังเช่น ผู้สูงอายุไทดำของไทยที่อยู่คนเดียว ทำหน้าที่ดูแลห้อง ผีเรือน ไม่มีลูกหลานดูแลอย่างใกล้ชิดในปัจจุบัน การเชื่อมโยงบ่มิติดกับเทคโนโลยีจึงเป็น สิ่งสำคัญที่เข้ามาทดแทนหรือทำหน้าที่แทนลูกหลานที่อยู่ห่างไกล แต่ในขณะเดียวกัน เทคโนโลยี AI ก็ไม่สามารถทำหน้าที่แทนสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่มีต่อกันได้อย่าง สมบูรณ์ ดังที่ Arthur Kleinman (2009) เสนอว่าการดูแล (Care) คือประสบการณ์ เชิงศีลธรรม (Moral Experience) ที่เกี่ยวข้องกับความรัก ความเห็นอกเห็นใจ และ ความเข้าใจที่ฝังอยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรม ทว่าการมาถึงของ AI อาจแปรเปลี่ยน ประสบการณ์ดังกล่าวให้กลายเป็นการบริหารจัดการชีวิตที่ขาดความอบอุ่นและ ความหมายทางจิตวิญญาณ ทำให้เทคโนโลยี AI ยังไม่อาจเป็นสิ่งที่มิจิตวิญญาณเหมือน หรือใกล้เคียงกับมนุษย์ได้ เพราะจิตวิญญาณเป็นเรื่องความสัมพันธ์ภายในที่ลึกซึ้ง

เกี่ยวข้องกับความหมายของชีวิต ความเชื่อ ความศรัทธา ความกลัวเกรงต่อความศักดิ์สิทธิ์ หากทว่าแง่มุมที่น่าสนใจคือการเปิดรับเทคโนโลยีและการเสริมพลังบางอย่างมากขึ้น เช่น หุ่นยนต์สวดมนต์และกระตุ้นทำสมาธิ อาจช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าถึงธรรมะได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องไปวัด ภายใต้อำนาจจำกัดทางร่างกาย แม้ว่าจะยังไม่สามารถทดแทนการทำบุญ ตักบาตรหรือสนทนากับพระหรือนักบวชที่มีชีวิตได้ก็ตาม

นิยามของAI เมื่อโลกสมัยใหม่เชื่อมโยงกับโลกของผู้สูงอายุ

นิยามของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) มีความหลากหลาย ทั้งในเชิงวิทยาการคอมพิวเตอร์และในเชิงวิชาการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่มีความน่าสนใจดังนี้ คือ

ในเชิงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีการให้คำนิยามว่าเทคโนโลยี AI หมายถึงสาขาหนึ่งของวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ที่เน้นพัฒนาอัลกอริทึมและระบบที่สามารถทำงานโดยอัตโนมัติและปรับตัวเองให้ดีขึ้นเมื่อได้รับข้อมูลหรือประสบการณ์เพิ่มเติม หรือในเชิงธุรกิจและอุตสาหกรรมมีการนิยามว่า AI เป็นเทคโนโลยีที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการธุรกิจโดยใช้การเรียนรู้ของเครื่องจักร (Machine Learning) รวมถึงการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ ที่เราเรียกว่า Big Data Analytics (Kaplan and Haenlein 2019)

ในเชิงมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาให้คำนิยามว่า AI หมายถึงระบบที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยี โดยมักถูกมองว่าเป็น “ตัวแสดงใหม่” (New Actor) ในระบบสังคม (Latour 2005) ในขณะที่มุมมองในเชิงปรัชญา มองว่า AI เป็นความพยายามสร้างสรรค์ “ปัญญา” ที่ไม่ใช่มนุษย์ โดยตั้งคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติของความฉลาดและความคิด เช่น การตัดสินว่า AI สามารถถือได้ว่า “มีจิตใจ” หรือ “มีความรู้สึก” ได้เช่นเดียวกับมนุษย์หรือไม่ (Turing 1950) ดังนั้นอาจสรุปได้ว่านิยามของ AI แตกต่างกันไปตามบริบทของการศึกษา และการประยุกต์ใช้ แต่ทุกนิยามล้วนมีจุดร่วมก็คือการสร้างระบบที่สามารถเลียนแบบ และช่วยเสริมศักยภาพของกระบวนการคิดหรือการตัดสินใจของมนุษย์ในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงในสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน เราจึงเห็นการเชื่อมโยงระหว่างผู้สูงอายุกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือ AI มากขึ้น โดยเฉพาะ AI ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้สูงอายุเนื่องจากในนิยามของผู้สูงอายุในเชิงมานุษยวิทยาและสังคมวิทยานั้น ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในชุมชนที่ตัวเอง

ใช้ชีวิตอยู่ แต่ในยุคปัจจุบัน AI ได้กลายมาเป็นผู้ช่วยสำคัญในกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจของผู้สูงอายุ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อบทบาทของผู้สูงอายุในบางด้าน เช่น การให้คำปรึกษาหรือการเป็นผู้สอน อาจเปลี่ยนแปลงจากเดิมหรือถูกทดแทนลงไปในเนื่องจากสภาวะความเสื่อมของร่างกายของผู้สูงอายุทั้งในแง่ความจำและการเคลื่อนไหว อาทิ บทบาทด้านการให้ความรู้ หรือการสอนทักษะบางประเภท การเดิน การเล่นดนตรี การเล่นเกม การเรียนรู้ภาษา เป็นต้น AI จึงสามารถถูกใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทดแทนการถ่ายทอดโดยตรงจากผู้สูงอายุในชุมชน หรือบางกรณี AI เป็นตัวช่วยสนับสนุนคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เพราะ AI มีบทบาทสำคัญในด้านการแพทย์และสุขภาพ เช่น การตรวจวินิจฉัยโรค การพยากรณ์ปัญหาสุขภาพ หรือการพัฒนาหุ่นยนต์ผู้ช่วยดูแลผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุสามารถใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพและมีความเป็นอิสระมากขึ้น ตัวอย่างเช่น หุ่นยนต์ดูแลผู้สูงอายุ ที่สามารถช่วยเตือนเรื่องยา การออกกำลังกาย หรือการติดตามความปลอดภัยในชีวิตประจำวัน อีกทั้งในบางสังคมวัฒนธรรม AI ช่วยเชื่อมโยงผู้สูงอายุที่แยกตัวออกจากสังคมให้กลับมาเชื่อมต่อกับครอบครัวและชุมชนผ่านเทคโนโลยีของการสื่อสารรูปแบบต่างๆ ในความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม แม้ว่าเราจะพบความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างผู้สูงอายุและ AI แต่ในบางวัฒนธรรมนั้น การดูแลผู้สูงอายุถือเป็นหน้าที่สำคัญของครอบครัวหรือชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการใช้ AI เพื่อดูแลผู้สูงอายุ อาจถูกมองว่าเป็นการทดแทนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ แต่อาจนำไปสู่คำถามด้านจริยธรรมและคุณค่าทางวัฒนธรรมได้ ดังเช่น การไม่ดูแลผู้สูงอายุของลูกหลาน ในบางสังคมเป็นความไม่กตัญญูต่อบุพการีและบกพร่องต่อหน้าที่ในการดูแลลูกหลาน แต่ในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าในหลายครอบครัว AI ได้กลายเป็นเครื่องมือเสริมที่ช่วยให้ครอบครัวสามารถดูแลผู้สูงอายุได้ดีขึ้น

การปรับตัวและการเชื่อมโยงระหว่างผู้สูงอายุกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือเทคโนโลยี AI ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า Tech-Savvy Seniors ที่ใช้เรียกผู้สูงอายุที่มีความสามารถหรือความชำนาญในการใช้เทคโนโลยี หรือคำว่า “AI-Adaptive Elderly” คำนี้ชี้เน้นผู้สูงอายุที่ปรับตัวและใช้ AI ในชีวิตประจำวัน เช่น การใช้ผู้ช่วยดิจิทัล (Digital Assistants) หรืออุปกรณ์ IoT เพื่อสุขภาพและความปลอดภัย หรือคำว่า Smart Seniors ที่ถูกใช้ในบริบทของผู้สูงอายุที่ใช้ “Smart Technology” เช่น สมาร์ทโฟน หุ่นยนต์ผู้ช่วย หรือ AI เพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันหรือคำว่า “Digital Elders” สื่อถึงความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลของผู้สูงอายุ คำนี้ใช้เรียกผู้สูงอายุที่สามารถปรับตัวและใช้ชีวิตในยุคดิจิทัลได้อย่างราบรื่น ไม่มีอุปสรรค ในภาษาไทยก็มีการใช้หลายคำเช่น “ผู้สูงวัยดิจิทัล” ซึ่งใช้เรียกผู้สูงอายุที่ปรับตัวและใช้งานเทคโนโลยีในชีวิตประจำวันได้ดี

หรือ “ผู้สูงวัยไฮเทค” ใช้ในเชิงไม่เป็นทางการเพื่อบอกถึงผู้สูงอายุที่ใช้อุปกรณ์ไฮเทค หรือ AI หรือ “AI-Senior” ที่ใช้อธิบายถึงผู้สูงอายุที่มีความสามารถใช้ AI ที่ใช้สื่อถึง ความสามารถ ความทันสมัย และการปรับตัวของผู้สูงอายุในยุคปัจจุบัน

เช่นเดียวกับ Elizabeth MacKinlay (2006) มุ่งเน้นไปยังการอธิบายการเติบโต ทางจิตวิญญาณในช่วงปลายของชีวิตและการดูแลผู้สูงอายุในช่วงที่เรียกว่า “Fourth Age” ซึ่งทำให้เราเข้าใจถึงการเชื่อมโยงระหว่างการดูแลทางร่างกายและจิตใจในบริบทของ ผู้สูงอายุ โดย Fourth Age ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงของชีวิตและช่วงชีวิตที่มักถูกมองข้าม แต่มีความสำคัญในแง่ของการพิจารณามิติในทางจิตวิญญาณ โดยมักเกี่ยวข้องกับภาวะ สมอเสื่อมหรือความเสื่อมสภาพทางร่างกาย MacKinlay เน้นย้ำถึงการยอมรับความ เสื่อมสภาพและการจัดการกับการสูญเสียต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงวัยนี้ พร้อมไปกับการ เติบโตทางจิตวิญญาณในวัยสูงอายุ ซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องมาจากการปฏิบัติทางศาสนา แต่เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลได้สะท้อนความคิดและความเชื่อในระดับลึก การดูแล เชิงจิตวิญญาณที่อาจเกี่ยวข้องกับการฟัง การสื่อสาร และการเชื่อมโยงกับความหมาย ของชีวิตที่เป็นส่วนตัวในช่วงสุดท้ายของชีวิต โดยการดูแลเชิงจิตวิญญาณและการพัฒนา การเชื่อมโยงในชุมชน ผ่านการสนับสนุนการพัฒนาเชิงจิตวิญญาณในผู้สูงอายุ ไม่ใช่แค่ การดูแลเฉพาะเรื่องทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างบทของการสนทนาและ การเชื่อมโยงตัวเองกับผู้อื่นในชุมชน รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการดูแล จิตวิญญาณ เช่น แอปพลิเคชันการทำสมาธิการเข้าถึงสื่อศาสนาออนไลน์ หรือ การสื่อสารทางไกลผ่านวิดีโอ สามารถเป็นเครื่องมือในการช่วยให้ผู้สูงอายุรักษา ความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณและสนับสนุนความเชื่อมั่นในช่วงสุดท้ายของชีวิต พวกเขาได้

สอดคล้องกับงานของ Byron Reese (2018) ได้สำรวจและคาดการณ์ถึงอนาคต ที่มนุษย์และเทคโนโลยีจะสามารถพัฒนาไปสู่การสร้างสรรคี่ใหม่ๆ โดยเฉพาะในด้านของ AI (ปัญญาประดิษฐ์) และหุ่นยนต์ โดย Reese ได้แบ่งวิวัฒนาการของเทคโนโลยีออกเป็น 4 ยุคคือ ยุคแรกคือ การเกิดขึ้นของมนุษย์และวิวัฒนาการทางชีวภาพ ยุคที่สองคือ การพัฒนาของการเกษตรและการก่อสร้างอารยธรรม ยุคที่สามคือการปฏิวัติ อุตสาหกรรมและการพัฒนาของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ยุคที่สี่คือยุคของปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งเป็นการพัฒนา AI และหุ่นยนต์ที่มีสติปัญญาเหมือนมนุษย์ เป็นยุคที่มนุษย์จะต้อง อยู่ร่วมกับ AI และหุ่นยนต์อย่างใกล้ชิด สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นส่วนสำคัญในชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านการทำงาน การศึกษา การดูแลสุขภาพ และการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ที่สะท้อนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และ AI ในท้ายที่สุด Reese เชื่อว่า AI จะไม่มา

แทนที่มนุษย์ แต่จะทำหน้าที่เสริมและเพิ่มขีดความสามารถในการทำงานให้สูงขึ้น เทคโนโลยี AI จะช่วยพัฒนาการดูแลผู้สูงอายุ ที่สามารถติดตาม ดูแล ให้คำแนะนำ และ ฝ้าระวังสุขภาพของผู้สูงอายุ หรือหุ่นยนต์ที่ช่วยทำงานในบ้าน เช่น ทำความสะอาด ซักผ้า หรือแม้กระทั่งทำอาหาร จะสามารถเพิ่มคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและผู้ที่มี ข้อจำกัดในการทำงานบ้านได้ให้ดีขึ้นได้

มโนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลง: การบรรจบกันระหว่าง

โลกของจิตวิญญาณและโลกของAI ในชีวิตของผู้สูงอายุ

Malcolm Johnson และ Joanna Walker (2016) ที่ได้สำรวจมิติทางจิตวิญญาณ ในกระบวนการสูงวัย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงระหว่างความชราภาพ จิตวิญญาณ และ ความหมายของชีวิตในบริบทต่างๆ พวกเขาชี้ให้เห็นว่ามิติทางจิตวิญญาณไม่เพียงแต่ มีบทบาทสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดี แต่ยังช่วยให้ผู้สูงอายุเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง และความท้าทายในช่วงบั้นปลายชีวิต เช่น การเผชิญกับความสูญเสียหรือความเปราะบาง โดยวิญญาณเกี่ยวข้องกับการค้นหาความหมาย ความเชื่อ และการเชื่อมโยงกับสิ่ง ที่ใหญ่กว่าตนเอง โดยสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตนเอง ไม่ใช่แค่สิ่งเหนือธรรมชาติ มิติทางจิตวิญญาณ และศาสนา แต่ยังรวมถึงเทคโนโลยี AI ที่เป็นสิ่งใหม่ที่ผู้สูงอายุจะต้องเรียนรู้ด้วย (Malcolm & Walker 2016) ในมุมมองของผู้เขียน หากเปรียบเทียบระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติ กับเทคโนโลยี AI แม้ว่า AI จะอิงกับเทคโนโลยี และสิ่งเหนือธรรมชาติจะอิงกับจิตวิญญาณ แต่ทั้งสองก็สามารถสร้างภาวะการปรากฏของความหวังและการดูแลในรูปแบบ ที่ต่างกันแต่มีคุณค่าในสายตาของผู้ใช้เหมือนกัน

ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณและสุขภาพะ ผู้สูงอายุปฏิบัติกิจกรรม ทางจิตวิญญาณ เช่น การสวดมนต์ การเข้าร่วมพิธีกรรม เพื่อสร้างความหมายให้กับชีวิต รวมทั้งจัดการกับอารมณ์และสุขภาพของตัวเอง ในขณะเดียวกัน สังคมสมัยใหม่ เทคโนโลยี AI ได้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการอารมณ์และสุขภาพของ ผู้สูงวัยมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้นในอนาคตอาจมีความจำเป็นที่ต้องการผสมผสานมิติทาง จิตวิญญาณ และเทคโนโลยี AI เข้ากับการดูแลสุขภาพและการดูแลแบบองค์รวม โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่เผชิญกับการเจ็บป่วยเรื้อรังเช่น เบาหวาน หัวใจ ความดัน เทคโนโลยี AI ที่ใช้ติดตามและประเมินภาวะสุขภาพ ความขึ้นลงของระดับความดัน และน้ำตาลในเลือดของผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตอยู่ตามลำพัง รวมถึงการดูแลผู้ป่วยแบบ ประคับประคอง (Palliative Care) จึงมีความจำเป็นอย่างมาก

หากพิจารณาสังคมของผู้สูงอายุในประเทศไทยนั้น มีความแตกต่างจากโลกตะวันตก เนื่องจากสังคมไทยส่วนใหญ่ยังเป็นสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของจิตวิญญาณ งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทยยังคงมีช่องว่างในการศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้สมัยใหม่โดยเฉพาะเทคโนโลยี AI งานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุส่วนใหญ่พบว่าผู้สูงอายุในภูมิภาคต่างๆ ให้ความสำคัญกับความเชื่อและการปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การสวดมนต์และการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งช่วยเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจ และจิตวิญญาณ (วีรยุทธ แก้วใจ 2564) เนื่องจากสุขภาวะทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุมักพึ่งพาความเชื่อทางศาสนาในการจัดการกับความเครียดและปัญหาชีวิต (ฐิติมา ทาสวรรณอินทร์ และคณะ 2563) แม้ว่าเรื่องของจิตวิญญาณจะเป็นสิ่งที่ยากในการเข้าถึงของผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงกับมิติของชุมชน วัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติมาอย่างยาวนาน แต่งานศึกษาส่วนหนึ่งก็พบว่าผู้สูงอายุมีความสนใจเทคโนโลยีที่ช่วยเพิ่มความสะดวกสบาย เช่น อุปกรณ์ช่วยเหลือสุขภาพและระบบการสื่อสาร เช่นผู้สูงอายุมีความต้องการเทคโนโลยีในระดับที่สูงขึ้น (ฉัตรศิริ วิภาวิน และ นันทิยา เรือนทองเงิน 2565) แต่ในขณะเดียวกันการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลของผู้สูงอายุยังคงถูกจำกัดด้วยปัจจัยส่วนบุคคล เช่น การศึกษาและแรงจูงใจ เป็นต้น (พนม คลีฉายา 2563)

ผู้เขียนได้ลงภาคสนามเพื่อทดลองเก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุในชุมชนชาติพันธุ์แห่งหนึ่งที่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงขอหยิบยกข้อมูลจากการลงสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อใช้เป็นตัวอย่างในการสะท้อนมุมมองเรื่องนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนที่ได้ใช้เทคโนโลยี AI ในการดูแลสุขภาพและพูดคุยในชีวิตประจำวัน สะท้อนว่า “เทคโนโลยี AI มันให้ความรู้สึกมีเพื่อนแม่ไม่ใช่มนุษย์ ไม่แตกต่างจากการเลี้ยงสัตว์ มันช่วยคลายเหงาได้ ทำให้รู้สึกมีชีวิตชีวา และใส่ใจในการดูแลตัวเองมากขึ้น มันเหมือนเป็นอีกโลกหนึ่งเลย” (ดำ ขาวล้วน, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2568) อีกทั้งยังช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุรู้สึกอยากใช้ชีวิตอยู่ต่อ และเปิดรับโลกใหม่มากขึ้น “ลูกหลานซื้อให้ เป็นคนมาดูแลพ่อแม่ เวลาความดันขึ้นสูง น้ำตาลขึ้นมาก หัวใจเต้นผิดจังหวะ หรือหกล้มหมดสติ เพราะเขาไม่ได้อยู่กับเรา เราก็จะได้มีคนคอยเตือนกินยา ดูแลตัวเองจะได้อยู่กับลูกหลานนานๆ” (สมชัย สมใจ, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2568) ในหลายกรณี AI ถูกมองว่าเป็นเพื่อนร่วมชีวิตที่ไม่ตัดสิน ทำหน้าที่เตือนความจำ ตอบคำถามอย่างอดทน และอยู่เคียงข้างผู้สูงอายุในเวลาเหงา “เทคโนโลยี AI เวลาใช้รู้สึกเหมือนมีจิตวิญญาณบางอย่างอยู่ด้วย แต่มันก็ไม่เหมือนวิญญาณ ผีแบบที่เราเข้าใจ แต่มันรู้ว่าร่างกายเราเป็นอย่างไร คอยเตือนเราเวลาไม่สบายต้องจัดการอย่างไร เหมือนเวลาไม่สบาย สมัยก่อน พวกเราคนไทดำจะต้องถามหมอเสน เสี่ยงดูข้าวเปลือก หายไม่หาย ผีพ่อผีแม่อยากกินอะไร เราทำอะไร

“ไม่ถูกไม่ควรก็ขอขมา ทำตามแล้วก็หาย” (ออม ประหยัด, สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2568) รวมทั้งสะท้อนว่า AI ทำหน้าที่เป็น “สื่อกลาง” ที่เปิดพื้นที่จินตนาการ ให้ผู้สูงอายุสร้างความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณแบบใหม่ในโลกเทคโนโลยี โดยใช้เทคโนโลยี AI พูดคุยประจำวัน เตือนให้กินยาและทำสมาธิในตอนเช้า “เหมือนมีคนดูแลอยู่ด้วยทุกวัน เตือนเวลากินยา สวดมนต์ให้เราทำสมาธิ พูดคุย ทำให้ไม่เหงา เหมือนตัวเองยังมีวินัย ยังควบคุมตัวเองได้ ลูกหลานโตแล้ว มีครอบครัว ทำงานที่อื่นกันหมด” (สมศรี สายลม, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2568) อีกทั้งเธอยังสะท้อนว่า การสวดมนต์ขอพรจากวิญญาณผีพ่อผีแม่ก็สามารถทำไปพร้อมกับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาดูแลความเจ็บป่วย ซึ่งเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่เธอไม่เคยสัมผัสมาก่อน จากตัวอย่างข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า AI ไม่ใช่เพียงเทคโนโลยีทางกายภาพ แต่เป็นผู้ช่วยทางวัฒนธรรมของผู้สูงอายุด้วย ดังนั้น AI จึงกลายเป็นเครื่องมือใหม่ของการดูแลและการมีวิถีชีวิตใหม่ ๆ การใช้ AI จึงอาจเทียบได้กับบทบาทของบรรพบุรุษในอดีต ที่คอยคุ้มครองหรือกำหนดวิถีการปฏิบัติตัวของผู้สูงอายุ

การเชื่อมโยงระหว่างโลกในเชิงวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมกับโลกสมัยใหม่ สะท้อนมโนทัศน์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สามารถสะท้อนกรอบแนวคิดสำคัญ 3 กรอบได้ดังนี้คือ

1) กรอบคิดด้านสุขภาพ ในมิติทางจิตวิญญาณและการดูแลแบบองค์รวม (Spirituality & Holistic Care) กรอบคิดเหล่านี้มองว่าการดูแลผู้สูงอายุต้องครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนาและความหมายของชีวิต โดยเฉพาะในวัฒนธรรมที่ศาสนามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของผู้คน (McCullough and Larson 2001) ความเชื่อทางวัฒนธรรมทำหน้าที่ในการเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและดูแลทางด้านจิตใจ และเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาที่มนุษย์เผชิญอยู่อย่างง่ายที่สุดในบางชุมชน ผู้สูงอายุอาจรู้สึกปลอดภัยเพราะเชื่อว่ามี “วิญญาณบรรพบุรุษ” คอยดูแลขณะที่ในระบบสุขภาพสมัยใหม่ AI เช่น หุ่นยนต์ดูแลผู้สูงอายุ ถูกนำมาใช้แทนพยาบาลหรือดูแลความปลอดภัย ในยุคสมัยใหม่ที่ความเชื่อสมัยใหม่เริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้อาจเข้ามาทำหน้าที่แทนสิ่งเหนือธรรมชาติเดิม โดยการเข้ามาพัฒนาจิตวิญญาณเพื่อสุขภาพที่ดีของผู้สูงอายุในชุมชน ลดความเครียด บรรเทาความโดดเดี่ยว และส่งเสริมคุณภาพชีวิตในช่วงวัยสูงอายุ ดังเช่นการพัฒนาแอปพลิเคชันหรือบริการที่เชื่อมโยงศาสนากับเทคโนโลยี เช่น การสวดมนต์ออนไลน์ การนำเสนอเรื่องราวธรรมะในช่องยูทูปหรือการถ่ายทอดสดพิธีกรรมในสังคมออนไลน์ เป็นต้น

2) กรอบคิดในเรื่องของการยอมรับเทคโนโลยี (Technology Acceptance Model) ที่มุ่งเน้นอธิบายว่าผู้สูงอายุจะยอมรับหรือใช้เทคโนโลยีได้ หากเทคโนโลยีนั้นใช้งานง่าย และมีประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือแนวคิดเรื่องการแบ่งแยกเทคโนโลยี (Digital Divide) ที่เชื่อมโยงกับการแบ่งแยกด้านการเข้าถึงเทคโนโลยีในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัด เช่น การศึกษา ทักษะดิจิทัล หรือการสนับสนุนทางสังคม (Davis 1989) ดังที่เราจะเห็นโครงการส่งเสริมการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีของผู้สูงอายุ เช่น การจัดอบรมในชุมชน หรือคอร์สสอนแบบออนไลน์ เป็นต้น กรอบคิดเกี่ยวข้องดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความยืดหยุ่นและการปรับตัว การใช้เทคโนโลยีที่กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล โดยไม่ละทิ้งคุณค่าและความเชื่อทางจิตวิญญาณ โดยการพัฒนานโยบายหรือโครงการที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับการใช้เทคโนโลยี (Ungar 2012)

3) กรอบคิดแบบผสมผสาน (Integrated Framework) ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับสภาพแวดล้อม เช่น ครอบครัว ชุมชน และเทคโนโลยี โดยแสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีสามารถเป็นสะพานเชื่อมระหว่างผู้สูงอายุกับแหล่งสนับสนุนทางจิตใจ เช่น ครอบครัวหรือกลุ่มศาสนา ดังเช่นการพัฒนาเครือข่ายสังคมออนไลน์เฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ (Bronfenbrenner 1979) หรือแนวคิด Active Aging Framework ของ WHO ที่ชี้ให้เห็นถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสังคมผ่านการใช้เทคโนโลยี เช่น การสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมหรือศาสนาแบบดิจิทัล (WHO 2002) รวมถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมของผู้สูงอายุ (Cultural Gerontology) ที่ศึกษาว่าความเชื่อทางวัฒนธรรมและบริบทของสังคมมีผลต่อการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ การเน้นประสบการณ์และความหมายในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ โดยการใช้เทคโนโลยีเพื่อเชื่อมโยงกับสิ่งที่มีความหมายในชีวิต ทั้งในเรื่องของศาสนา สังคมและครอบครัว (Schutz and Luckmann 1973; Twigg and Martin 2015)

ดังนั้น มโนทัศน์ในการศึกษาผู้สูงอายุในปัจจุบัน จึงไม่ได้ปฏิเสธในเรื่องของเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะเทคโนโลยี AI ในการเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ ความสำคัญที่ทำให้เห็นอัตวิสัย อัตวิสัยร่วม และความเป็นผู้กระทำการของผู้สูงอายุ รวมถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ต่างกระทำการระหว่างผู้สูงอายุกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประเพณีวัฒนธรรม สุขภาพและการแพทย์ รวมถึงนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ที่สะท้อนให้เห็นสังคมผู้สูงอายุบนพื้นฐานจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่จะกล่าวถึงในส่วนถัดไป

บทบาทของ AI ในฐานะสิ่งเหนือธรรมชาติยุคใหม่

สิ่งเหนือธรรมชาติ ทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุผ่านความเชื่อ เช่น การบนบานให้สุขภาพดี การสวมใส่วัตถุมงคล หรือการทำพิธีเพื่อเรียกพลังปกป้อง สิ่งเหนือธรรมชาติจึงอ้างอิงจากความเชื่อ ศาสนา วิญญาณ ผี หรือเทพ เช่น บรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองหรือผีเรือนที่เฝ้าบ้าน ในขณะที่ AI (ปัญญาประดิษฐ์) เกิดจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พัฒนาขึ้นโดยมนุษย์ ใช้อัลกอริทึมและฐานข้อมูลในการเรียนรู้และตัดสินใจ โดย AI ดูแลผ่านระบบข้อมูล เช่น เตือนกินยา ตรวจจับการหกล้ม หรือสนทนาเบื้องต้นได้ สิ่งที่น่าสนใจคือความสัมพันธ์เชิงอารมณ์และวัฒนธรรม ซึ่ง AI แม้จะถูกออกแบบให้เหมือนมนุษย์ แต่ยังมีข้อจำกัดด้านอารมณ์และความเข้าใจเชิงวัฒนธรรม สิ่งเหนือธรรมชาติ เชื่อมโยงกับความรัก ความผูกพัน และมรดกทางวัฒนธรรม เช่น เชื่อว่าปู่ย่าตายายที่ล่วงลับยังดูแลลูกหลาน ในส่วนนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์ให้เห็นบทบาทข้อจำกัดของเทคโนโลยีสมัยใหม่ และเทคโนโลยีเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ ในการดูแลผู้สูงอายุ ดังต่อไปนี้คือ

1) AI และสิ่งเหนือธรรมชาติในฐานะ “ผู้ช่วยที่มองไม่เห็น”

เทคโนโลยี AI สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยที่ดูแลและตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ เช่น ระบบตรวจจับอุบัติเหตุในบ้าน การดูแลสุขภาพทางไกล หรือหุ่นยนต์ที่ให้ความช่วยเหลือทางร่างกายและอารมณ์ แม้ AI จะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ในเชิงกายภาพ (เช่น อุปกรณ์ซอฟต์แวร์) แต่บทบาทการทำงานมักเป็นเบื้องหลังที่ไม่ได้สังเกตเห็นในชีวิตประจำวัน ในขณะที่สิ่งเหนือธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น วิญญาณ ผี หรือพระเจ้า มักถูกมองว่าเป็น “ผู้ช่วย” ในแง่ของการนำพลังใจหรือการปกป้องมาสู่ผู้สูงอายุ บางครั้งสิ่งเหนือธรรมชาติถูกยกให้เป็นผู้คุ้มครองที่มองไม่เห็นและมีบทบาทในการปลอบประโลมจิตใจ การเชื่อมโยงทั้ง AI และสิ่งเหนือธรรมชาติล้วนมีบทบาทช่วยเหลือผู้สูงอายุในมิติที่ “จับต้องไม่ได้โดยตรง” แต่สร้างความรู้สึกปลอดภัยและการสนับสนุนในการใช้ชีวิตประจำวัน ดังที่ Jeannette Pols (2012) ได้เน้นย้ำถึงบทบาทของเทคโนโลยีในการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะในกรณีของการดูแลจากระยะไกล (Telecare หรือ Remote Care) และเสนออย่างท้าทายว่าเสนอว่าการดูแลผ่านเทคโนโลยีไม่ได้เป็นเพียงการสร้างระยะห่างทางกายภาพ แต่ยังสามารถสร้างความใกล้ชิดในรูปแบบใหม่ได้ด้วย เธออธิบายว่าการดูแลจากระยะไกลสามารถทำให้เกิดความใกล้ชิด

ทางอารมณ์และความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นได้ ตัวอย่างเช่น ผู้ป่วยที่ได้รับการผ่าตัดผ่านอุปกรณ์ทางไกลอาจรู้สึกมั่นใจและปลอดภัยขึ้น แม้จะไม่มีผู้ดูแลอยู่ใกล้ตัว ที่สะท้อนให้เห็นว่าสังคมตะวันตกที่เน้นความเป็นปัจเจกบุคคล มากกว่าสังคมตะวันออกที่เน้นบนระบบสังคม ครอบครัวและเครือญาติ ในสังคมไทยผู้สูงอายุกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงเชื่อมโยงกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติในการดูแลความเจ็บป่วย เช่น การเรียกขวัญ การเสนปาง หรือการเสนให้ตัวเอง ในขณะที่เดียวกันคนรุ่นใหม่ชนชั้นกลางก็ใช้เทคโนโลยีในการดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น ในการติดตามความเจ็บป่วยและความผิดปกติของร่างกายของสูงวัย ที่ไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกัน ดังเช่นการใช้เทคโนโลยีที่ช่วยให้ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง เช่น โรคหัวใจ หรือโรคเบาหวานสามารถติดตามอาการของตนเองผ่านอุปกรณ์ดิจิทัล ซึ่งช่วยให้พวกเขามีบทบาทมากขึ้นในการดูแลสุขภาพของตนเอง

2) AI กับการสร้างเสริมจิตวิญญาณและการสร้างความหมายใหม่

เทคโนโลยี AI สามารถช่วยสร้างพื้นที่สำหรับการสะท้อนความหมายในชีวิต เช่น การเขียนบันทึกความทรงจำผ่านแอปพลิเคชัน การใช้ AI สร้างบทสนทนาเกี่ยวกับอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ในขณะที่มิติทางจิตวิญญาณ ทำให้เห็นว่าจิตวิญญาณมีบทบาทสำคัญในการช่วยผู้สูงอายุค้นหาความหมายและวัตถุประสงค์ของชีวิตในช่วงบั้นปลาย ผ่านเรื่องของการทำสมาธิ การร่วมพิธีกรรม หรือการเชื่อมโยงคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ช่วยเสริมสร้างสุขภาพจิตและความสงบภายใน การเชื่อมโยงทั้ง AI และจิตวิญญาณจึงเป็นเครื่องมือหรือสื่อกลางที่ช่วยให้ผู้สูงอายุค้นพบความหมายในชีวิต แม้ AI จะเป็นเครื่องมือทางเทคโนโลยี แต่ถูกออกแบบมาเพื่อสนับสนุนและสร้างพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมสำหรับการดูแลผู้สูงอายุได้ด้วย

ดังนั้น เทคโนโลยี AI ได้สร้างให้เกิดพลังอำนาจพิเศษให้กับผู้สูงอายุ ดังเช่นอุปกรณ์ช่วยเหลือ การใช้เทคโนโลยีที่ช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง เช่น เครื่องปรับอากาศอัจฉริยะ อุปกรณ์ทำอาหารที่ง่ายต่อการใช้งาน หรือ หุ่นยนต์ช่วยในบ้านที่สามารถทำความสะอาดหรือช่วยงานบ้านได้ รวมถึงการมีแอปพลิเคชันสำหรับการวางแผนชีวิตประจำวัน ช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถใช้แอปพลิเคชันที่ช่วยเตือนความจำเรื่องยา การนัดหมายแพทย์ หรือกิจกรรมต่างๆ ทำให้ผู้สูงอายุสามารถดูแลและใช้ชีวิตประจำวันที่เป็นอิสระได้มากขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ผู้สูงอายุสามารถสร้างความใหม่ให้กับตัวเอง ความเป็นคนทันสมัยที่สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองภายใต้ข้อจำกัดในเชิงกายภาพและสังคม

3) AI กับการดูแลผู้สูงอายุแบบองค์รวม: ร่างกาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณ
เหนือธรรมชาติและเทคโนโลยี AI

การดูแลผู้สูงอายุแบบองค์รวมตามแนวคิดสุขภาวะ คือการเชื่อมโยง กาย จิตใจ
สังคม จิตวิญญาณ และสิ่งเหนือธรรมชาติเข้าด้วยกัน เทคโนโลยี AI เป็นเสมือนสิ่งที่
เหนือธรรมชาติ แจกเช่น ภูติ ผี เทวดา ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมเดิม ที่เกี่ยวข้องกับ
พลังทางสังคมและบทบาทของผู้สูงอายุในเชิงพิธีกรรม ซึ่งช่วยพัฒนาจิตวิญญาณภายใน
ให้กับผู้สูงอายุ สามารถช่วยปลดปล่อยจิตใจ เช่น การสวดมนต์ หรือการมีศรัทธา
ในพระเจ้า นอกจากนี้ พิธีกรรมหรือการปฏิบัติทางจิตวิญญาณยังช่วยบรรเทาความกังวล
ในเรื่องความเจ็บป่วยและความตาย ในขณะที่เทคโนโลยี AI ก็สามารถสนับสนุนการดูแล
แบบองค์รวมได้ เช่น การตรวจวัดสุขภาพร่างกายผ่านอุปกรณ์ IoT การใช้เซนเซอร์หรือ
โปรแกรมเสียงเพื่อพูดคุยกับผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตโดดเดี่ยว หรือการปรับสภาพแวดล้อม
ในบ้านให้เหมาะสมผ่านระบบสมาร์ทโฮม การเชื่อมโยง AI และจิตวิญญาณสามารถ
ทำงานร่วมกันได้ เช่น การใช้ AI ที่สนับสนุนการเข้าถึงบทสวดมนต์หรือคำสอนศาสนา
การใช้โปรแกรมที่ออกแบบมาเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมทางจิตวิญญาณ เช่น การเปิด
เครื่องเล่นเสียงธรรมชาติหรือบทเพลงเพื่อการทำสมาธิ เป็นต้น

ในปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยีในการติดตามสุขภาพของผู้สูงอายุ เช่น อุปกรณ์
สวมใส่ในร่างกาย (Wearables) หรือ แอปพลิเคชันมือถือ เพื่อวัดอัตราการเต้นของหัวใจ
ความดันโลหิต ระดับน้ำตาลในเลือด หรือการเคลื่อนไหว ซึ่งจะช่วยให้สามารถติดตาม
สุขภาพในระยะยาวได้ หรือเทคโนโลยีในการตรวจจับอุบัติเหตุ อาทิเช่น เทคโนโลยีที่ใช้
เซ็นเซอร์ตรวจจับการล้ม หรือการพัฒนาอุปกรณ์ช่วยเหลือ เช่น หุ่นยนต์ที่ช่วยยก
หรือเคลื่อนย้ายผู้สูงอายุ เพื่อป้องกันอุบัติเหตุหรือบาดเจ็บ รวมถึงเทคโนโลยีเพื่อการ
ป้องกันโรค ที่มีการใช้ AI ในการวิเคราะห์ข้อมูลสุขภาพ เช่น การตรวจจับโรคหรือภาวะ
เสี่ยงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุได้ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นของการเจ็บป่วย การติดตาม
สัญญาณชีพ การคาดการณ์โรคในอนาคต และการปรับแผนการรักษาให้เหมาะสมกับ
สภาพผู้สูงอายุ ที่สะท้อนภาพของการดูแลสุขภาพผ่านเทคโนโลยี (Health Technology
For Aging) ที่เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน

4) AI กับความสัมพันธ์ทางอารมณ์: AI ในฐานะเพื่อนและจิตวิญญาณในฐานะที่พึงพิงทางอารมณ์

เนื่องจากความแตกต่างที่สำคัญระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่และความเชื่อดั้งเดิมคือ AI ดูแลผ่านระบบข้อมูลและเทคโนโลยีอย่างมีเหตุผล ในขณะที่สิ่งเหนือธรรมชาติ ดูแลผ่านความเชื่อ ความศรัทธา และความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณทั้งสองแบบสะท้อนแนวคิดเรื่องการดูแลที่แตกต่างกัน รูปแบบหนึ่งเน้นประสิทธิภาพ อีกแบบเน้นความหมายและความรู้สึก การพัฒนา AI ในปัจจุบันจึงพยายามเชื่อมโยงกับเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกมากขึ้น ดังเช่นตัวอย่าง หุ่นยนต์ที่มี AI หรือ “หุ่นยนต์แบบเพื่อน” ถูกออกแบบมาเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ทางอารมณ์กับผู้สูงอายุ โดยสามารถพูดคุย ถามสารทุกข์สุกดิบ หรือแม้แต่เล่นเกมเพื่อความผ่อนคลาย ในขณะที่ความเชื่อทางจิตวิญญาณมักเป็นเพื่อนทางใจที่ผู้สูงอายุหันไปหาเมื่อเผชิญกับความทุกข์หรือความโดดเดี่ยว การเชื่อมโยง AI และจิตวิญญาณ ช่วยลดความเหงาและเสริมสร้างความรู้สึกว่ามีคนหรือสิ่งใดคอยดูแล โดยเฉพาะเรื่องของการสื่อสารผ่านเทคโนโลยี ซึ่งเทคโนโลยีสามารถช่วยให้ผู้สูงอายุเชื่อมต่อกับครอบครัวและเพื่อนผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น การโทรผ่านวิดีโอ หรือ แอปพลิเคชันต่าง ๆ เช่น Facebook Line หรือ Skype ที่ช่วยให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกโดดเดี่ยว รวมถึงการสร้างชุมชนออนไลน์ ผู้สูงอายุสามารถเข้าร่วมกิจกรรมหรือกลุ่มต่าง ๆ ผ่านอินเทอร์เน็ต เช่น การเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ หรือการเข้าร่วมกลุ่มสนทนาทางสังคม สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นการเชื่อมโยงทางสังคม (Social Connectivity) ของผู้สูงอายุในปัจจุบัน รวมถึงการสร้างโอกาสในการเรียนรู้ใหม่ ๆ และประสบการณ์ความบันเทิงใหม่ ๆ ของผู้สูงอายุ โดยการใช้เทคโนโลยีในการส่งเสริมการเรียนรู้และความบันเทิง เช่น การเข้าถึงคอร์สเรียนออนไลน์ วิดีโอเกมที่ช่วยกระตุ้นสมอง หรือการชมการแสดงสดผ่านอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

ความท้าทาย: ปิดจำกัดของความชราภาพ

วัฒนธรรมกับเทคโนโลยีและการหลอมรวมเข้าด้วยกัน

เทคโนโลยี AI ยังคงเป็นอุปสรรคทางทักษะและความเข้าใจสำหรับผู้สูงอายุ ดังเช่น ผู้สูงอายุบางกลุ่มอาจมีความยากลำบากในการทำงานเทคโนโลยีเนื่องจากขาดทักษะทางดิจิทัล หรือมีความกลัวในเทคโนโลยีใหม่ ๆ รวมถึงการเข้าถึงเทคโนโลยี แม้ว่าจะมีการพัฒนาเทคโนโลยีมากมาย แต่ผู้สูงอายุบางคนยังคงเผชิญกับปัญหาการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตหรืออุปกรณ์ที่มีราคาแพง อีกทั้งในเรื่องของความปลอดภัยและ

ความเป็นส่วนตัว เนื่องจากการใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวันอาจเพิ่มความเสี่ยงในการโดนโจมตีจากไซเบอร์หรือการละเมิดความเป็นส่วนตัว ดังนั้นจึงต้องมีการออกแบบเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ โดยการออกแบบเทคโนโลยีให้ใช้งานง่ายและสามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้ เช่น การมีปุ่มขนาดใหญ่ การออกแบบหน้าจอที่อ่านง่าย หรือแอปพลิเคชันที่ไม่ซับซ้อนเกินไป การพัฒนาหุ่นยนต์ที่เหมาะสมกับเงื่อนไขหรือสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุ เช่น การพัฒนาหุ่นยนต์ที่สามารถช่วยเหลือผู้สูงอายุได้ทั้งในด้านการเคลื่อนไหว การทำความสะอาด และการทำงานบ้านอื่น ๆ

ภายใต้ขีดจำกัดของ AI คือการขาดความเข้าใจในเชิงลึกเกี่ยวกับอารมณ์และประสบการณ์ของมนุษย์ แม้ AI จะสามารถจำลองปฏิสัมพันธ์ได้ แต่ยังขาดความลึกซึ้งในด้านจิตใจและจิตวิญญาณ ในขณะที่สิ่งเหนือธรรมชาติและความเชื่อทางจิตวิญญาณ อาจไม่ตอบสนองต่อความต้องการทางกายภาพได้อย่างชัดเจน ดังเช่นการจัดการกับสุขภาพและความเจ็บป่วยทางร่างกายเพียงอย่างเดียวแต่ละเลยมิติทางจิตใจ การเชื่อมโยงโดยการผสมผสาน AI กับมิติทางจิตวิญญาณ เช่น การใช้ AI ในการเชื่อมโยงผู้สูงอายุกับแหล่งจิตวิญญาณในชุมชน การสนับสนุนการร่วมพิธีกรรม ที่จะช่วยเชื่อมต่อไปกับผู้สูงอายุกับชุมชนทางศาสนา เช่น การสตรีมพิธีกรรมทางศาสนาหรือกิจกรรมชุมชน เป็นต้น อาจช่วยเติมเต็มข้อจำกัดของทั้งสองด้านนี้ได้ รวมถึงการออกแบบ AI ที่เข้าใจและสนับสนุนมิติทางจิตวิญญาณ เช่น แอปที่ช่วยแนะนำกิจกรรมทางจิตวิญญาณ การทำสมาธิ หรือการสะท้อนความหมายของชีวิต เป็นต้น

AI มักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับความเสื่อมของผู้สูงอายุ ผ่านการวัดสุขภาพ กำกับพฤติกรรม และประเมินความสามารถในการดำรงชีวิต ความแก่ชราจึงไม่ใช่เรื่องของประสบการณ์ที่มีความหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ แต่กลายเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขด้วยเทคโนโลยี ข้อถกเถียงสำคัญคือ AI ทำให้ความแก่กลายเป็นวัตถุทางเทคนิคมากกว่าประสบการณ์ทางชีวิตหรือพิธีกรรมแห่งการเปลี่ยนผ่าน ที่เคยปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน ทำให้เกิดภาวะการลดทอนความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณระหว่างมนุษย์ การใช้หุ่นยนต์และ AI แทนมนุษย์ในการดูแล อาจลดทอนมิติของสายใยหรือสายสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมทางจิตวิญญาณระหว่างคนรุ่นใหม่กับผู้สูงอายุ ความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานบนความกตัญญู หรือ การตอบแทนบุญคุณ ซึ่งฝังอยู่ในวัฒนธรรมเอเชีย แต่ถูกแทนที่ด้วยฟังก์ชันการสื่อสารแบบเครื่องจักร ข้อถกเถียงสำคัญที่น่าสนใจก็คือ การดูแลผู้สูงอายุโดย AI อาจเป็นการลดทอนสายสัมพันธ์แห่งบรรพชนและจิตวิญญาณของความสัมพันธ์ร่วมชีวิตกันของมนุษย์ในระบบครอบครัว

สุดท้ายร่างกายของผู้สูงอายุถูกทำให้มีลักษณะเป็นข้อมูล ภายใต้การวัดข้อมูล สุขภาพผู้สูงอายุแบบ Real-Time เปลี่ยนร่างกายของมนุษย์ให้กลายเป็นชุดข้อมูลที่ ประมวลผลได้ ข้อถกเถียงที่น่าสนใจคือ ผู้สูงอายุอาจถูกกดทอนจากตัวตนที่มีจิตวิญญาณ ไปสู่นหน่วยวิเคราะห์ความเสื่อมถอย ซึ่งมีผลต่อการควบคุมและจัดการชีวิต มากกว่า การเข้าใจชีวิตในฐานะประสบการณ์ที่มีความหมาย ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่าง การดูแลแบบเทคโนโลยีกับการดูแลแบบความสัมพันธ์ทางอารมณ์ โดยเฉพาะการดูแล ด้วย AI มักเน้นประสิทธิภาพและความปลอดภัย แต่การดูแลในเชิงวัฒนธรรมมักเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ การสัมผัส และการรับรู้ที่ลึกซึ้ง ข้อถกเถียงที่น่าสนใจคือ เทคโนโลยี อาจไม่สามารถแทนที่การดูแลที่ฝังอยู่ในความทรงจำร่วมและอารมณ์ที่ละเอียดอ่อน ของมนุษย์

แต่ในขณะเดียวกันสังคมสมัยใหม่ ก็ทำให้เห็นภาวะของการบรรจบหรือ หลอมรวมเข้าด้วยกัน ภายใต้การดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ เทคโนโลยีสมัยใหม่และ เทคโนโลยีแบบเดิม คือเครือข่ายของวัตถุ ความเชื่อ และผู้คน การดูแลผู้สูงอายุอาจ รวมทั้ง หุ่นยนต์ แอปพลิเคชันสุขภาพ ข้อมูลทางการแพทย์ เครื่องราง คำสวด ญาณ บรพบุรุษ คนในครอบครัว แพทย์และคนดูแล ในมุมมองทางมานุษยวิทยา มองว่า นี่คือการเชื่อมโยงที่เชื่อมโยงทั้ง สิ่งของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งมีชีวิต เพื่อสร้างการดูแล ที่มีความหมายร่วมกัน ภายใต้การเคลื่อนตัวจากสิ่งเหนือธรรมชาติที่ดำรงอยู่ไปด้วยกัน กับเทคโนโลยี AI ในปัจจุบัน ที่สามารถนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ควบคู่กับ สิ่งเหนือธรรมชาติที่เติมเต็มในเชิงร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณระหว่างกันในอนาคต

บทสรุปและข้อเสนอแนะ (Conclusion and Recommendations)

บทความชิ้นนี้พยายามทำให้เห็นการเชื่อมโยงความคิดของการศึกษาผู้สูงอายุ ในโลกที่ซ้อนทับกันของผู้สูงอายุ ระหว่างพื้นฐานของเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ มิติทาง จิตวิญญาณที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรม มาสู่ความเชื่อสมัยใหม่ที่วิทยาศาสตร์มีความ ก้าวหน้า ทำให้สิ่งที่มองไม่เห็นจับต้องได้ ภายใต้สิ่งที่เรียกว่าสิ่งเหนือธรรมชาติใหม่ หรือ เทคโนโลยี AI ที่มนุษย์สามารถรับรู้ถึงขีดจำกัดและพัฒนาความสามารถของตัวเอง ภายใต้ผู้ช่วยเหลือที่เป็นเครื่องจักร เทคโนโลยีสมัยใหม่หรือปัญญาประดิษฐ์ ทำให้ต้อง ทบทวนมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงวัยใหม่ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างโลกเก่าในทาง จิตวิญญาณกับโลกใหม่ที่เกี่ยวข้องกับปัญญาประดิษฐ์ (AI) เข้าด้วยกัน การประกอบสร้าง

ตัวตน อัตลักษณ์ใหม่ของผู้สูงอายุ ที่พัฒนาปรับตัวอย่างยืดหยุ่นไปกับกระแสโลก ภายใต้ข้อจำกัดทั้งทางร่างกาย สุขภาพและความเจ็บป่วย ที่กลายเป็นความท้าทายใหม่ๆ ของผู้สูงอายุในสังคมดิจิทัล ในการปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับเทคโนโลยี ดังนั้นการบรรจบกันของโลกแห่งจิตวิญญาณและโลกแห่งเทคโนโลยีสมัยใหม่ อย่างเช่น เทคโนโลยี AI จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและค้นคว้าวิจัยให้เพิ่มมากขึ้นในอนาคตเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับผู้ช่วยใหม่ในชีวิตของมนุษย์

แม้บทความนี้จะยังไม่มีข้อมูลภาคสนามมากพอเพื่อยืนยันว่าผู้สูงอายุมอง AI ว่ามีสถานะเชิงจิตวิญญาณหรือเหนือธรรมชาติเช่นเดียวกับบรรพบุรุษหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ข้อเสนอเบื้องต้นนี้มุ่งชี้ให้เห็นศักยภาพของ AI ในการเข้าไปอยู่ในระบบความหมายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในชุมชนที่มีพื้นฐานความเชื่อเรื่องวิญญาณหรือการดูแลผ่านสิ่งมองไม่เห็น อันอาจนำไปสู่การศึกษาภาคสนามเพิ่มเติมในอนาคต รวมถึงการใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมในการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นเหล่านี้ ดังนี้

1) การใช้กรอบแนวคิด Posthumanism และ Anthropology of Technology โดยมอง AI ไม่ใช่เพียงเทคโนโลยี แต่เป็น “สิ่งมีชีวิตร่วมสมัย” ที่มีบทบาทต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น วิญญาณ หรือบรรพบุรุษ ในเรื่องการดูแลสุขภาพ

2) การเน้นมิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของผู้สูงอายุ การตั้งคำถามและศึกษาว่าผู้สูงอายุเข้าใจ AI อย่างไรในบริบทของความเชื่อเรื่องโชคชะตา ผีบรรพบุรุษ หรือการเยียวยาทางจิตวิญญาณ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุร่วมแสดงความคิดเห็นหรือร่วมออกแบบ AI เพื่อสะท้อนความเชื่อและความต้องการของตนเอง

3) การประยุกต์ระเบียบวิธีแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) และ ชาติพันธุ์วรรณาแบบพหุผัสสะ (Multi-sensory ethnography) ลงพื้นที่ในชุมชน ใช้การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การเล่าเรื่องชีวิต การร่วมในพิธีกรรม การใช้ AI เพื่อเข้าใจประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณและการใช้เทคโนโลยี

เอกสารอ้างอิง

- กลกรณ์ วงศ์ภาคิกะเสรี และคณะ. 2564. “ผลของการใช้ “ซูโจ” หุ่นยนต์ปัญญาประดิษฐ์ดูแลผู้สูงอายุที่มีต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ: การศึกษานำร่อง.” *วารสารวิชาการเกษตร* 5 (5): 1-20.
- ฉัตรศิริ วิภาวิน, และ นันทิยา เรือนทองเงิน. 2565. “การศึกษาความต้องการด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลขี้เหล็กและสลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่”. *วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่* 23 (1): 127-139.
- จิตติมา ทาสสุวรรณอินทร์ และคณะ. 2563. “สุขภาพจิตและสุขภาพทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุในหมู่บ้านนางแลใน ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย.” *วารสารมหาวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี* 31 (2): 123-137.
- นัฐวุฒิ สิงห์กุล, และ วราภรณ์ มนต์ไทรเวศย์. 2564. “ไค้จั้งเคอสะล่องและไค้จั้งหล่าเขาะว้: ความหมายและการอ้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกะเหรี่ยงในและนอกภายใต้บริบทของรัฐไทย กรณีศึกษาเปรียบเทียบพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยงในจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์.” *วารสารมานุษยวิทยา* 4 (1): 43-80.
- นัฐวุฒิ สิงห์กุล. 2563. “การเดินทางของชีวิต: ความหมายต่อความชราภาพและการใช้ชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุไทดำ กรณีศึกษา ชุมชนไทดำ ในพื้นที่ตำบลดอนพุทรา และ ตำบลบางปลา จังหวัดนครปฐม.” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 40 (4): 1-19.
- พนม คลีณา. 2563. *การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลของผู้สูงอายุและข้อเสนอเพื่อการเสริมสร้างภาวะพหุพลังของผู้สูงอายุไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชกิจจานุเบกษา. 2546. พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546. สืบค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2568. <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2546/A/039/1.PDF>
- วีรยุทธ แก้วใจ. 2564. “ความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้สูงอายุช่วง 70-79 ปี กรณีศึกษาคริสตจักรชัยสวัสดิ์.” การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาคริสต์ศาสนศาสตร์วิทยาลัยพระคริสต์ธรรมแมคกิลวารี มหาวิทยาลัยพายัพ.
- MTEC & HSRI. 2567. การประยุกต์ใช้และทดสอบประสิทธิผลของระบบดูแลผู้สูงอายุอัจฉริยะเพื่อความอยู่ที่ดีและปลอดภัยด้วยปัญญาประดิษฐ์ในบริบทการใช้งานจริงของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง. สืบค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2568. <https://www.mtec.or.th/en/post-knowledges-69174/>

- Aronsson, Anne, and Fynn Holm. 2020. "Conceptualizing Robotic Agency: Social Robots in Elder Care in Contemporary Japan." *Relations Beyond Anthropocentrism* 8 (1): 35–50.
- Bengtson, Vern, and Ariela Lowenstein. 2003. *Global Aging and Challenges to Families*. New York: Aldine de Gruyter.
- Bostrom, Nick. 2014. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. New York: Oxford University Press.
- Bronfenbrenner, Urie. 1979. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Coeckelbergh, Mark. 2020. *AI Ethics*. Cambridge: The MIT Press.
- Cohen, Lawrence. 1994. "Old-age Cultural and critical perspectives." *Annual Review of Anthropology*, 23: 137–158.
- Danely, Jason. 2014. *Aging and Loss: Mourning and Maturity in Contemporary Japan*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Davis, Fred. 1989. "Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology." *MIS Quarterly* 13 (3): 319–340.
- Flatt, Thomas. 2012. "A New Definition of Aging?." *Frontiers in Genetics/Genetics of Aging* 148: 1-2.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gunkel, David. 2012. *The Machine Question: Critical Perspectives on AI, Robots, and Ethics*. Cambridge: The MIT Press.
- Haraway, Donna. 1991. *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. London: Routledge.
- Johnson, Malcolm, and Joanna Walker. 2016. *Spiritual dimensions of ageing*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kaplan, Andreas, and Michael Haenlein. 2019. "Siri, Siri, in My Hand: Who's the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations, and Implications of Artificial Intelligence." *Business Horizons* 62: 15-25.
- Kaufman, Sharon. 1986. "The Ageless Self: Sources of Meaning in Late Life." *Journal of Aging Studies* 1 (2): 123–134.

- Kleinman, Arthur Michael. 2009. *The caregiving: The experience of care in everyday life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press.
- MacKinlay, Elizabeth. 2006. *Spiritual Growth and Care in the Fourth Age of Life*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- McCullough, Koenig, Michel Harold, and David Larson. 2001. *Handbook of Religion and Health*. New York: Oxford University Press.
- Phillipson, Chris. 1998. *Reconstructing Old Age: New Agendas in Social Theory and Practice*. London: Sage.
- Pols, Jeannette. 2012. *Care at a distance: on the closeness of technology*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Reese, Byron. 2018. *The Fourth Age: Smart Robots, Conscious Computers, and the Future of Humanity*. New York: Simon & Schuster.
- Rose, Michael. 2009. "Adaptation, aging, and genomic information." *Aging* 1 (5): 444–450.
- Russell, Stuart, and Peter Norvig. 2010. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. 3rd ed. New Jersey: Prentice-Hall.
- Schutz, Alfred, and Thomas Luckmann. 1973. *The Structures of the Life-World*. Illinois: Northwestern University Press.
- Talarsky, Laura. 1998. "Defining Aging and The Aged: Cultural and Social Constructions of Elders in the U.S." Association of Student Anthropologists, University of Arizona.
- Turing, Alan. 1950. "Computing Machinery and Intelligence." *Mind* 59 (236): 433-460.
- Turner, Bryan. 1995. "Ageing and Identity. Some Reflections on the Somatization of the Self." In *Images of Ageing*, edited by Mike Featherstone and Andrew Wernick, 249-262. London: Routledge.
- Twigg, Julia, and Wendy Martin. 2015. *The Routledge Handbook of Cultural Gerontology*. London: Routledge.
- Ungar, Michael. 2012. *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer.

- United Nations. 1982. "Vienna International Plan of Action on Ageing." The Vienna International Plan of Action on Aging was adopted by the World Assembly on Aging held in Vienna, Austria from 26 July to 6 August 1982.
- WHO. 2002. *Active Ageing: A Policy Framework*. Accessed May 19, 2025. <https://iris.who.int/handle/10665/67215>
- Young, Iris. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. New Jersey: Princeton University Press.